

УДК 351.746.1: 65.012.123

Ігор Вікторович КРИВИЙ,
*старший викладач кафедри тактики прикордонної служби
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ВИЗНАЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ДО ДІЙ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Розглядаються проблемні аспекти оперативно-службової діяльності підрозділів охорони кордону Держприкордонслужби України в умовах загрози і виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру. Проведено порівняльний аналіз зон можливого ураження надзвичайними ситуаціями, що є характерними для території України, з фізико-географічними особливостями дислокації відділів прикордонної служби. Пропонується визначення їх готовності до дій в зазначених умовах.

Ключові слова: *відділ прикордонної служби, оперативно-службова діяльність, надзвичайна ситуація природного характеру, зона можливого ураження, готовність підрозділу до дій.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Відповідно до Законодавства України [1; 2] прикордонному відомству визначені завдання з охорони державного кордону України (ДК) на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою забезпечення його недоторканості,

що є невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту національних інтересів. Окрім того, у разі виникнення надзвичайної ситуації підрозділи охорони кордону будуть приймати активну участь в забезпеченні ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а також забезпечувати законність та правопорядок на постраждалих територіях.

З впровадженням у Державній прикордонній службі України чотирьохрівневої системи управління [3], переходом на контрактну основу військової служби, реформуванням підрозділів охорони кордону у відділи прикордонної служби (ВПС) та введенням в дію Інструкції з організації його оперативно-службової діяльності [4], низка алгоритмів та методик [5 - 9] щодо порядку дій в умовах надзвичайних ситуацій втратили свою чинність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблемні аспекти управління оперативно-службовою діяльністю (ОСД) органів та підрозділів Державної прикордонної служби України розглядають у своїх працях такі вчені: Андрощук О. С., Баратюк В. І., Березенський О. І., Бінковський О. А., Городнов В. П., Катеринчук І. С., Кириленко В. А., Мисик А. Б., Морозов І. В., Назаренко В. О., Олексієнко Б. М., Решетніков О. В., Серватюк В. М., Ставицький О. М., Сторожук В. Ф., Хруст Д. В. та інші.

З аналізу праць зазначених науковців вважається за доцільне продовження досліджень з питань розробки рекомендацій управлінню прикордонного загону та ВПС з організації ОСД в умовах надзвичайних ситуацій природного характеру (НС) для забезпечення безпеки життєдіяльності підпорядкованого особового складу та підвищення рівня його готовності до дій.

Метою статті є провести аналіз НС, характерних на території України для ділянок відповідальності органів охорони державного кордону (ООДК) та визначити сутність готовності основних підрозділів ООДК до дій в умовах їх виникнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ході теоретичної роботи зі збору, узагальнення і систематизації літературних джерел, необхідних для подальшого дослідження, здійснено аналіз норматив-

но-правових актів та керівних документів [10 - 13], що характеризують загальні ознаки НС, здійснюють їх розподіл на види та рівні, а також встановлюють зміст діяльності відповідних державних органів, міністерств і відомств в зазначених умовах.

Оскільки предметом дослідження є ОСД в умовах загрози та виникнення надзвичайних ситуацій безпосередньо природного характеру, то подальший розгляд буде проводитись у даному контексті обмежень.

Провівши аналіз досвіду службової діяльності органів цивільного захисту та наукових праць в галузі забезпечення безпеки життєдіяльності [14; 15] і порівнявши зони виникнення НС з фізико-географічними умовами дислокації ВПС, складено структуру їх впливу на ОСД органів (підрозділів) ОДК (див. табл. 1).

Під час розгляду зазначених загроз, за основу їх визначення автором було взято фактори стихії, що можуть не тільки призводити до значних економічних збитків на постраждалих територіях, а й завдавати шкоду життю та здоров'ю людей в зонах їх ураження. Також відомості щодо виникнення того чи іншого стихійного лиха (див. табл. 1), не є догмою, так як зміни кліматичних умов, нераціональна господарсько-виробнича діяльність, халатність в поводженні з природними ресурсами, а також інші негативні чинники, як природного характеру так і результатів людської діяльності, можуть спричиняти їх виникнення в інших регіонах України.

Враховуючи динаміку розвитку обстановки в зонах можливого ураження, здійснено систематизацію впливу НС на підрозділи ОДК за загальними (ЗО) та особливими ознаками (ОО), виходячи з чого, виявлено зовнішні загрози і внутрішні ризики підтриманню готовності ВПС до дій в зазначених умовах. Розглянемо ці положення детальніше.

1. ЗО НС, в адаптованому до ділянок відповідальності прикордонних підрозділів вигляді можна відобразити наступним чином:

1.1. Наявність або загроза загибелі людей чи значне порушення умов їх життєдіяльності внаслідок:

безпосереднього впливу вражаючих факторів конкретної НС (колювання земної поверхні, затоплення місцевості, зміщення під силою

тяжіння великих мас гірських порід та ґрунтових мас, зміна форми рельєфу, виникнення стрімких руслових потоків, швидкий рух снігу і льоду вниз по крутим схилам гірських масивів, вітер руйнівної сили, неконтрольований процес горіння, тощо);

впливу на персонал супутніх чинників, що можуть виникати під час руйнування (ушкодження) елементів прикордонної інфраструктури, будівель, об'єктів, споруд та шляхів сполучення, пожеж, а також різного роду інших техногенних аварій (катастроф) на ділянці відповідальності підрозділів ОДК;

ураження прикордонників отруйними речовинами під час їх витікання (викиду) через ушкодження небезпечних об'єктів (трубопроводів, систем);

небезпечного впливу електроструму, через руйнування ліній електропередач;

впливу небезпечних метеорологічних явищ (спека, низькі температури, тощо);

відсутність знань та навичок з порядку самозахисту та надання допомоги постраждалим в умовах НС;

нестачі аварійно-рятувальних засобів, медикаментів, запасів питної води та їжі, ускладнення в проведенні евакуаційних заходів, тощо;

випадків неконтрольованого психічного стану людей (паніки, гніву); інфекційних хвороб (епідемій, епізоотій), як наслідок псування (забруднення) води, продуктів харчування, родючого ґрунту, сировини, кормів, тощо;

ускладнення криміногенного обстановки на постраждалих територіях.

1.2. Заподіяння економічних збитків та істотне погіршення стану довкілля розкриваються з врахуванням ймовірних загроз національній безпеці в контрольованих прикордонних районах і вони в узагальненому вигляді характеризується:

ушкодженням (руйнуванням, знищенням) будівель, споруд, об'єктів та транспортних засобів різної форми власності, шляхів сполучення, обладнання, мереж, комунікацій та систем;

виникненням зон затоплення (забруднення, запилення, задимлення), обвалів (завалів), що порушують нормальне використання території, експлуатацію розташованих на ній об'єктів, підприємств та установ, а також створюють перешкоди для проведення аварійно-рятувальних і відновлювальних заходів;

неможливістю перебування (діяльності) на ушкоджених територіях через потенційну загрозу для життя і здоров'я людей;

необхідність залучення значної кількості людей для здійснення аварійно-рятувальних робіт та ліквідації наслідків НС;

псуванням (знищенням) родючого шару ґрунту, сировини, палива, продуктів харчування, кормів, а також погіршення якості питної води;

загибеллю (захворюванням) свійських тварин, знищенням врожаю сільськогосподарських культур, а також багатьох видів флори і фауни в зоні надзвичайної ситуації.

2. До особливих ознак впливу НС віднесено:

ступінь прогнозування загрози виникнення надзвичайних ситуацій (не піддаються прогнозу, загалом прогнозовані, прогнозовані);

можливість протидії виникненню чи зменшення впливу (не можливо протидіяти, частково можливо зменшити наслідки, можливо зменшити наслідки, цілком можливо протидіяти);

відмінність вражаючих факторів надзвичайних ситуацій в залежності від виду їх походження (тектонічні – пов'язані з процесами, які відбуваються в надрах землі (землетруси); топологічні – пов'язані з процесами, які відбуваються на поверхні землі (повені, зсуви, карстові явища, селі, снігові лавини); метеорологічні – пов'язані з процесами, які відбуваються в атмосфері (урагани, буревії); пожежі в природних екосистемах (лісові пожежі, пожежі степових масивів, торф'яні пожежі);

масштаби виникнення чи розповсюдження (міждержавний, державний, локальний);

розмір території поширення, обсяг заподіяних (очікуваних) економічних збитків, кількість людей, що загинули в межах України (загальнодержавний, регіональний, місцевий, об'єктовий);

характер забруднення навколишнього середовища (фізичний, хімічний, біологічний, комплексний).

Таблиця 1

Ймовірний вплив НС на ОСД органів (підрозділів) ОДК

№ з/п	Орган охорони державного кордону	Вид надзвичайної ситуації							
		землетрус (>6Б)	повені	зсуви (обвали)	карстові явища	селеві потоки	снігові лавини	урагани	природ. пожежі
ПнРУ									
1	Чернігівський ПРИКЗ		+					+	+
2	Житомирський ПРИКЗ							+	+
3	Луцький ПРИКЗ		+		+			+	
ЗхРУ									
4	Львівський ПРИКЗ (КНЦ)	+	+	+	+			+	+
5	Мостиський ПРИКЗ	+	+	+		+		+	+
6	Чопський ПРИКЗ	+	+	+		+		+	+
7	Мукачівський ПРИКЗ	+	+	+	+	+	+	+	+
8	Чернівецький ПРИКЗ	+	+	+	+	+		+	+
ПдРУ									
9	Могілів-Подільський ПРИКЗ	+	+	+				+	
10	Котовський ПРИКЗ	+		+				+	
11	Ізмаїльський ПРИКЗ	+	+					+	
12	Білгород-Дністровський ПРИКЗ	+	+	+				+	
13	Одеський ПРИКЗ (ЗМО, ОАЕ)	+	+	+				+	+
АзЧРУ									
14	Херсонський ПРИКЗ							+	+
15	Бердянський ПРИКЗ							+	+
СхРУ									
16	Донецький ПРИКЗ (Маріупольський ЗМО)			+	+			+	+
17	Краматорський ПРИКЗ				+			+	+
18	Луганський ПРИКЗ				+			+	+
19	Харківський ПРИКЗ (ОАЕ)		+	+				+	+
20	Сумський ПРИКЗ							+	+

Враховавши вищезазначені чинники в змісті ОСД ВПС, виділено зовнішні (ЗЗ) та внутрішні ризики (ВР) з питань підтримання готовності підрозділів до дій в умовах виникнення НС (ГПД) (рис. 1).

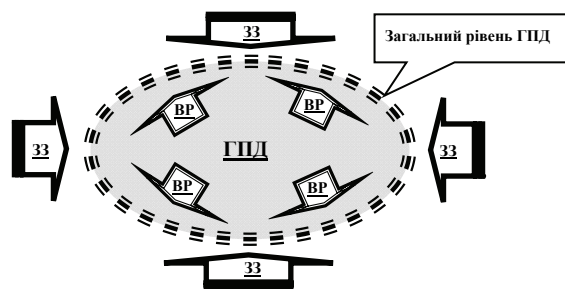

Рис. 1. Структура ГПД в умовах впливу ЗЗ та ВР

До характерних із них можна віднести:

1. Основними зовнішніми загрозами є:

відсутність чи несвоечасне надходження інформації, її неповнота та хибність;

швидкість розвитку несприятливої обстановки;

неконтрольованість, непередбачуваність явищ та можливе повторення процесів;

безпосередній вплив вражаючих факторів НС, відповідно до її виду;

об'єднання НС природного і техногенного характеру (як їх наслідок);

вплив на персонал супроводжуючих небезпечних метеорологічних явищ;

високий рівень забруднення навколишнього середовища;

вплив НС на психічний стан населення прикордоння;

відсутність аварійно-рятувальних підрозділів на більшості ділянок відповідальності ВПС;

ускладнення оперативної та криміногенної обстановки в прикордонні;

аналогічний вплив небезпечних природних явищ на території суміжних країн.

2. Основні внутрішні ризики:

недостатній рівень моніторингу потенційних загроз на ділянці відповідальності підрозділу (органу) ОДК, а також контролю за потенційно небезпечними об'єктами в контрольованому прикордонному районі;

недостатня ефективність заходів із запобігання виникненню НС;

неповне врахування природних загроз, що можуть виникати раптово на ділянці ВПС, під час організації ОСД (моделювання) на рік;

несвоечасний чи неповний взаємообмін інформацією як безпосередньо між персоналом ВПС (прикордонними нарядами, дільничними інспекторами прикордонної служби, центром управління службою), так і з сусідніми підрозділами, підрозділами охорони кордону суміжних держав, вищими органами управління, територіальними органами управління ДСНС та підпорядкованими їм підрозділами, а також правоохоронними органами;

ускладнення управління діями, в разі виникнення НС, внаслідок браку часу на повноцінну оцінку обстановки, прийняття оптимальних рішень, складності підтримання зв'язку та взаємодії;

вияви некомпетентності в управлінні, самозахисті персоналу, а також наданні невідкладної допомоги постраждалим в зоні ураження НС;

недостатній стан захищеності елементів прикордонної інфраструктури від впливу вражаючих факторів НС, перевищення термінів використання (експлуатації) будівель, споруд, об'єктів, транспортних засобів, обладнання, мереж, комунікацій та систем;

нестача, а в окремих випадках, відсутність рятувальних та інших матеріально-технічних засобів, а також їх несвоечасний підвіз в разі необхідності;

в разі раптового виникнення НС, відсутність чи недостатня кількість в місцях дислокації підрозділів ОДК, медичних працівників (осіб, які мають навички надавати невідкладну допомогу), обладнання, а також медикаментів для надання невідкладної допомоги постраждалим;

псування, нехватка чи відсутність у ВПС питної води, їжі, кормів, палива для обігріву особового складу і постраждалих, а також інших засобів задоволення людських потреб (фізіологічних, потреб в безпеці, тощо);

вплив ускладнення обстановки на можливі розлади психічного стану особового складу підрозділу ОДК та членів їх сімей;

ускладнення в здійсненні прикордонно-представницької роботи із питань спільної ліквідації наслідків НС на ДК.

Отже, за результатами проведеного аналізу впливу НС, характерних на території України для ділянок відповідальності ООДК можна зробити висновки:

Загалом всі вони перебувають в зонах можливого ураження тих чи інших НС, виходячи із цього, першочерговим завданням відповідних посадових осіб є – забезпечення безпеки життєдіяльності особового складу (членів сімей), виходячи із тих вражаючих факторів НС, які безпосередньо можуть виникнути на їх ділянках відповідальності.

Основними підрозділами органів ОДК, які безпосередньо забезпечують захист національних інтересів на ДК, є ВПС, які дислокуються в різних фізико-географічних умовах території України, і в основу їх ОСД, поміж інших, покладено принципи: постійної готовності до дій, безперервності, гнучкості, доцільної побудови ОДК та прикордонного контролю. При цьому, так як на ділянках більшості із них відсутні аварійно-рятувальні служби ДСНС та підрозділи органів внутрішніх справ, на етапі виникнення НС, завдання із захисту людей в зонах можливого ураження покладатимуться на прикордонників.

Для забезпечення дієвості зазначених принципів, організація ОСД ВПС здійснюється завчасно, відповідно наказу (розпорядження) начальника ООДК, але в разі раптового і непередбачуваного виникнення НС, її ЗО та ОО призведуть до значного ускладнення умов функціонування персоналу підрозділу.

Виходячи із цього, виникає потреба безпосереднього окреслення сутності ГПД. Це можна здійснити, взявши за основу положення і адаптувавши його до мети роботи.

Отже, під готовністю підрозділів до дій в умовах виникнення НС будемо розглядати здатність системи управління, сил та засобів ВПС у будь-яких умовах обстановки в установлені терміни організовано виконувати поставлені оперативно-службові завдання та забезпечувати безпеку життєдіяльності особового складу.

До основних компонентів готовності віднесемо наступні поняття: рівні та критерії ГПД.

Рівні готовності розподілено на: індивідуальний, колективний, управлінський, логістичний та загальний рівень готовності.

Критерії готовності відділу до функціонування в умовах надзвичайних ситуацій розподілено на: «готовий» до функціонування в умовах надзвичайних ситуацій; «обмежено готовий» до функціонування в умовах надзвичайних ситуацій; «не готовий» до функціонування в умовах надзвичайних ситуацій.

Таким чином, визначення критерія ГПД можна подати у вигляді:

$$ГПД = \frac{K_r}{K_d} 100, \quad (1)$$

де K_r – коефіцієнт загального рівня ГПД; K_d – коефіцієнт загроз і ризиків.

Висновок. Таким чином, виходячи із динаміки ускладнення обстановки в зоні виникнення НС на ділянці відповідальності ВПС та урахування ЗЗ і ВР, для забезпечення ГПД, виникає необхідність визначення загального рівня ГПД, як суми індивідуального, колективного, управлінського, логістичного рівнів та розподілення наявних сил і засобів у просторово-часових координатах, із визначенням їм завдань за критеріями та показниками, які б мали рівень не нижчий за «обмежено готовий».

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене дослідження дозволяє виокремити один з можливих підходів до вирішення завдання із досягнення відповідного критерію ГПД, а саме - моделювання їх ОСД в умовах загрози виникнення НС, характерних для їх ділянок відповідальності, що дасть можливість визначити алгоритм роботи ВПС ООДК та підготувати рекомендації відповідним органам управління щодо організації ОСД в зазначених умовах для забезпе-

чення безпеки життєдіяльності підпорядкованого особового складу та підвищення ефективності використання наявних сил та засобів в охороні ДК. Останнє окреслює напрямки подальших досліджень, а саме: обґрунтування заданих критеріїв ГПД; розподілення наявних сил і засобів ВПС у просторово-часових координатах та визначенням їм оптимальних завдань.

Список використаної літератури

1. Про Державний кордон України : Закон України від 4 листопада 1991 р. № 1777-ХІІ / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 1991 р.
2. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 квітня 2003 р. № 661-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. - К. : Парлам. вид-во, 2003 р.
3. Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 19 червня 2006 р. № 546/2006. – Режим доступу : [yhttp://zakon5.rada.gov.ua/laws](http://zakon5.rada.gov.ua/laws).
4. Інструкція з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації ДПСУ від 29.12.2009 р. № 1040. – К. : АДПСУ, 2009. – 175 с.
5. Статут Державної прикордонної служби з охорони державного кордону України. Частина II. Прикордонна комендатура (проект). – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2004. – 156 с.
6. Статут Державної прикордонної служби з охорони державного кордону України. Частина III. Прикордонна застава (проект). – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2004. – 179 с.
7. Статут Державної прикордонної служби з охорони державного кордону України. Частина IV. Прикордонний наряд (проект). – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2004. – 265 с.
8. Томків І. О. Охорона державного кордону прикордонною заставою. Частина I / І. О. Томків, В. І. Баратюк // Навчальний посібник – Хмельницький : Вид-во Нац. академії ДПСУ, 2005. – 300 с.
9. Томків І. О. Охорона державного кордону прикордонною заставою. Частина II. Особливості охорони державного кордону прикордонною заста-

вою в різних умовах. / І. О. Томків, В. І. Баратюк // Навчальний посібник – Хмельницький: Вид-во Нац. академії ДПСУ, 2005. – 151 с.

10. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV / Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2003 р.

11. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/page>.

12. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 15 березня 2000 р. № 1550-111 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2000 р.

13. План реагування Державної прикордонної служби України на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру : Наказ Адміністрації ДПСУ від 16 грудня 2011 р. № 996. – К. : АДПСУ, 2011.- 22 с.

14. Офіційний інформаційний портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій // Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/>.

15. Стеблюк М. І. Цивільна оборона та цивільний захист / М. І. Стеблюк / Підручник. - К.: Знання, 2010. - 487 с.

Рецензент - доктор технічних наук, професор, Катеринчук І.С.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2015

Кривой И. В. Определение готовности подразделений охраны государственной границы к действиям в условиях чрезвычайных ситуаций природного характера

Рассматриваются проблемные аспекты оперативно-служебной деятельности подразделений охраны границы Госпогранслужбы Украины в условиях угрозы и возникновения чрезвычайных ситуаций природного характера. Проведен сравнительный анализ зон возможного поражения чрезвычайными ситуациями, характерными для территории Украины, с физико-географическими особенностями дислокации отделов пограничной службы. Предлагается определение их готовности к действиям в указанных условиях. Ключевые слова: отдел пограничной службы, оперативно-служебная деятельность,

чрезвычайная ситуация природного характера, зона возможного поражения, готовность подразделения к действиям.

Krivii I. V. Border Guard Units` readiness designation to the activity in the natural emergencies conditions

State Border Service of Ukraine performs the tasks of the state border of Ukraine on earth, sea, rivers, lakes, etc. Border guards will take an active part in the liquidation of the disaster in the event of a sudden emergence at the responsibility area, ensure law and order in the affected areas.

The purpose of the article is to analyze emergency situations in Ukraine specific areas and to consider the problematic issues of the State Border Service of Ukraine Units` readiness to the activity in the natural emergencies conditions which are typical for Ukrainian territory.

After analyzing civil defence and scientific performance experience works in the life safety field and emergency comparing areas with the physical and geographical conditions of the State Border Service of Ukraine Units` area is made the structure of their impact on the Border guards` operational activities.

It is systemized the emergencies impact on the general and special signs. Also it is discovered units` readiness to the activity in the natural emergencies conditions external threats and internal risks of the.

The State Border Service of Ukraine Units` readiness to the activity in the emergencies is the ability for action control system, personnel and means border to fulfill the assigned tasks in a specified service time.

The main components of the units` readiness for action include the following concepts: levels and criteria.

There are individual, collective, management, logistics and general levels divided Units` readiness.

Criteria readiness department to function in emergencies are divided into “ready” to function in emergency situations; “Limited ready” to function in emergency situations; “Not ready” to function in emergencies.

It is necessary to determine the total level of units` readiness to act as the sum of individual, collective, managerial, logistical levels and the

calculation of available forces and means and defining their objectives according to criteria to not lower than “limited ready”

The study to determine the possible approach to the task of ensuring units` readiness to act is the operational activity modelling at the natural emergencies conditions which are typical for Ukrainian territory.

It outlines the direction of future research, namely justification given criteria the State Border Service Units` readiness to action at the emergencies, to distribution the personnel and means Border Service and the definition of their optimal tasks.

Keywords: *Border Guard, service activity, natural emergencies, areas of possible threats, unit's readiness to the activity.*